

Anmeldelser

| ALMUT HÖFERT: *Kaisertum und Kalifat. Der Imperiale Monotheismus im Früh- und Hochmittelalter*, Campus Verlag, Frankfurt am Main 2015, 645 s., 59 euro.

I *Kaisertum und Kalifat* har den schweiziske middelalderhistoriker Almut Höfert sat sig for at gøre op med den hyppigt fremførte forestilling om, at man i den vestlige kristenhed har været baseret på en klar adskillelse af kirke og stat, to regimenter, mens de to størrelser inden for den byzantinske og islamiske verden i stedet har været forenede i det, man med et fagudtryk har betegnet som caesaropapisme. I stedet argumenterer hun for, at middelalderens kejserdømme og kalifatet begge udsprang af den senantikke romerske verden og dens udvikling af det, hun med en velvalgt betegnelse kalder imperial monoteisme.

Den ide er der kommet en lærd, fortjenstfuld afhandling ud af (skriftet er en *Habilitation*) og i princippet et meget perspektivrigt værk. Når jeg skriver i princippet, så skyldes det et forbehold mod den valgte metode. Den er altovervejende begrebshistorisk. Der kan siges meget godt om, at man søger at forstå de historiske aktørers univers ud fra deres egen sproglige kontekst og horisont i stedet for at tilbageprojicere senere tiders begrebsforestillinger på deres ageren. Men begrebshistoriens store svaghed er til gengæld, at den i alt væsentligt udspringer af filologien. Det ser man tydeligt hos Höfert. Bogen fremstår over lange stræk som en leksikalsk øvelse: Hvilke titler brugte herskerne, i mønter, i breve etc.? Ordlistehistorie kunne man lettere polemisk kalde det. I det hele taget tynges bogen af en sproglig hypersensitivitet eller bogstavelighed. Der gøres meget ud af det problematiske i det moderne begreb om religion, uden at det egentlig påvirker resultatet synderligt – og hvad skulle det så til for? Höfert ynder også den tunge form *Historiker(in)*. Men ligestilling handler vel netop om ikke at sætte fokus på kønnet. Det, der gerne skulle give en friere, mindre hierarkisk og mere utvunget omgang mellem mænd og kvinder, omsættes her paradoksalt i en mere tung, kluntet og bundet form. Bogens noget omstændelige udtryk gør det unægtelig en smule tørt i længden for læseren, som møjsommeligt må kæmpe sig gennem godt 500 sider.

Men det er det så til gengæld også værd at gøre. Höfert leverer en grundig analyse af kejserværdighedens religiøse dimension i det romerske imperium over de godt 600 år, der adskiller Augustus og He-

raklios, i det muslimske kalifat (fra 7. årh. til 9. århundrede, ca.), og i den kristne latinske middelalder (fra 5. århundrede, over karolingerne, ottonerne og op til salierne). I sin udødelige antropologiske klassiker *The Golden Bough* søgte James Frazer at identificere en oprindelig urkerne af præst og hersker i en og samme person. Den skulle man så f.eks. kunne se i fortidens konger og superkonger, altså kejsere. Men den sakrale kejser er ikke et ahistorisk udtryk eller levn fra en menneskelig urtilstand, derimod udviklede dens rolle sig inden for Eurasiens universelle imperiedannelser. Dem behandlede og kortlagde undertegnede i bogen *Universal Empire* (Cambridge University Press 2012). Höfert placerer sig inden for denne ramme. De universelle riger kan nemlig fungere som en ny historisk kontekst for studiet af komplekse, førmoderne samfund. Höfert søger nu at udvikle rammen ved at identificere nogle kronologiske og geografiske underkategorier. Dem finder hun med hjælp fra Garth Fowden i begrebet den imperiale monotheisme. Den udviklede sig inden for Romerriget og blev dernæst overtaget af sasaniderne, Islam og de kristne middelalderlige kongedømmer. Med kejserkulten blev de romerske herskere placeret som mediatorer mellem gud og mennesker. Imperiets orden blev dermed en guddommelig orden. Da kejserne så allierede sig med kirken, stillede de statsmagten til rådighed for de kristne. Det var et tilbud, de ikke tøvede med at tage imod. Hvis den imperiale verdensorden var en religiøs orden, så skulle det være en kristen en af slagsen, og kristendommen blev dermed omformet i imperiets billede.

Hvordan kejserens rolle helt præcist skulle defineres i den sammenhæng, var der flere bud på. Kirkehistorikeren og Konstantins biograf, biskoppen Eusebius, gik måske længst. Han så imperiet under kejserens ledelse som en jordisk afspejling af himmerige. Andre teologer søgte at hævde en grad af kirkelig autonomi. Det var biskopperne, der havde det sidste ord at skulle have sagt, når dogmerne skulle fortolkes og udmøntes, ikke kejseren. Traditionelt har man forbundet forestillingen om kejserens forrang med orientalsk, østlig indflydelse, mens argumentet for kirkens autonomi er blevet tolket som udtryk for vestlig kultur. Men der var ikke tale om et sådant fundamentalt kulturelt skel. Også i den østlige, græsk-dominerede del af Romerriget argumenterede prominente teologer, f.eks. Johannes Chrysostomos, for biskoppernes uafhængighed. Kejseren var ikke så meget præst som opsynsmand og garant for kirkens og det kristne imperiums vel, lovens og verdensordenens opretholdelse. Når kirkefolkene stredes med hinanden om den rette udlægning af ordet, virkede kejserne oftest i mediators rolle som en, der skulle sikre kompromisser og fortsat sameksistens.

Både Islam og den europæiske kristendom overtog denne romerske imperiale monoteisme. Men da kejsermagten forvitrede i vest, kom pavekirken til at udvikle en mere selvstændig rolle i forhold til kongemagten. Der var mere plads, mens kaliffen som de troendes anfører, *amir al muminin*, på mange måder overtog den romerske kejsers rolle. Men også han måtte efterhånden se sin autoritet udfordret i takt med, at islam udviklede et selvbevidst lag af skriftlærde. Da den verdslige magt gled abbaside-kalifferne i Bagdad af hænde, forblev de et symbolsk overhoved for den islamiske *umma*, men den teologiske magt lå nu ubetinget hos de skriftkloge, *ulema'en*. De gik dernæst i gang med at skrive kaliffernes teologiske rolle ud af historien om fastlæggelsen af den islamiske tradition. I den latinske kristenhed blev forbindelsen mellem troens skriftkloge og den monarkiske magt også fortsat. Men efter et langt og kompliceret forløb med konger, biskopper, pave, kejsermagt, investiturstrid og andet godt endte man med en situation ikke så langt fra islam. Kirken stod for doktrinen, mens kongerne tog sig af den verdslige magt. Der var dog ikke tale om nogen sekularisering. Kongemagten var velsignet, ja ligefrem salvet af kirken.

I stedet for det ofte ganske utilfredsstillende og i udgangspunktet nedsættende af renæssancens tænkere udformede middelalderbegreb kan Höferts imperiale monoteisme altså fungere som en ramme for den historiske analyse af den verden, som udviklede sig af den romerske, og den gør det muligt at forstå fremvæksten af en islamisk og en kristen verden i Mellemøsten og Europa inden for et fælles univers, sådan som også Jacob Tullberg herhjemme har arbejdet på. I det hele taget muliggør den komparative dimension adskillige interessante observationer. F.eks. prøver både kejser og kalif i deres titler at distance sig fra det normale kongelige vokabular. Man valgte i stedet en unik form for netop at understrege værdighedens universelle overhøjhed. Det kender vi også fra den kinesiske *Huangdi*.

Höferts afhandling består i virkeligheden af tre til fire separate behandlinger: en af den romerske og byzantinske verden, en af den islamiske verden og en af den tidligere latinske middelalder. Hver del leverer en *Stand der Forschung* inden for feltet, suppleret med lidt ny kilde-læsning. Men behøver vi virkelig omfatte komparation med så stor mistro, at de, som praktiserer den, først skal vise sig som eksperter på 2-3 adskilte felter, altså gentage, hvad vi allerede ved, for at tolerere selv spage forsøg på parallelisering? En mere gennemført komparativ tilgang ville måske nok kunne have provokeret eksperterne, men på den anden side sikkert også have fået mere ud af den meget perspektivrige ide og skarpe observation, som ligger til grund for bogen.

Peter Fibiger Bang